

SLOVENSKI TABORI

VASILIJ MELIK

Letos se spominjamo stoletnice prvih treh slovenskih taborov v Ljutomeru, Žalcu in Šempasu, ki so jim nato v naslednjih letih sledili še drugi. Tabori so znova in širše kot kdajkoli doslej razvili zastavo Zedinjene Slovenije, razširili zahtevo po njej med slovenskimi kmečkimi množicami, jih politično razgibali in dvignili slovensko narodno gibanje na kvalitetno novo, višjo stopnjo.

I

Odkod ideja taborov? Na to vprašanje so dajali različne odgovore. Naj omenim tu samo dva. Po prvem se je ideja slovenskih taborov »spočela med najiniciativnejšo tedanjo slovensko inteligenco, na Štajerskem«, kakor je zapisal Prijatelj.¹ Nekateri so pri tem glavno iniciativo pripisovali Mariboru, posebej tudi dr. Matiji Prelogu, takratnemu predsedniku mariborske čitalnice ter izdajatelju in uredniku Slovenskega gospodarja, nekateri Ljutomeru in ljudem v ljutomerski čitalnici in še komu. Po drugem odgovoru pa se ideja taborov ni rodila na Štajerskem, temveč jo je spočel Levstik.

Ta koncepcija je prevladovala pri nas od leta 1933 naprej, ko je Janez Logar v svoji obsežni in dragoceni razpravi o Levstiku v boju s prvaki, objavljeni v Levstikovem zborniku, zapisal, da »je Levstik spočel idejo, naj bi se tudi slovenski narod po zgledu češkega zbiral na velikih narodnih zborovanjih in manifestacijah na prostem — na taborih«. To trditev je oprl na pismo, ki ga je pisal Levstiku 18. julija 1868 dr. Valentin Zarnik, takrat že skoraj leto dni koncipient pri dr. Jakobu Ploju v Ljutomeru in tajnik ljutomerske čitalnice. V tem pismu je bilo namreč rečeno: »Ti si mi zadnjič pisal, da bi bil naš narod sposoben za meetinge, posebno ako bi imel tacih mož kakor si ti (namreč jaz). — To me je tako spodbudilo, da sem še tisti večer predlog storil, da naj ta meeting naredimo, kar je bilo z veseljem sprejeto.«² Mnenje, da je bil Levstik začetnik taborov, je bilo v našem zgodovinospisju na splošno sprejeto, saj je tudi prijalo

našemu navdušenju za Levstika kot najsvetlejšo politično osebo teh let.

Leta 1958, ob devetdesetletnici ljutomerskega tabora, pa je napisal Zmago Vrbnjak v »Pomurskem vestniku« (22. 5. do 26. 6) članek o tem taboru z mnogimi novimi podatki. V njem je ponovno opozoril na prireditve pod milim nebom, ki so jih prav tu, kjer je prišlo leta 1868 do prvega tabora, organizirali že prej. Opozoril je na zapiske o ljutomerskih razmerah, ki jih je pisal Ivan Dragotin Huber, v letu 1868 tudi odbornik ljutomerske čitalnice in posestnik travnika, na katerem je bil tabor. V teh zapiskih najdemo notico, da je ljutomerska čitalnica že 4. maja 1868 imela sejo, kjer »se dade na pogovor zaradi I. slov. tabora«. Vrbnjak meni, da je ta datum gotovo starejši od Levstikovega pisma Zarniku in da »smemo trditi, da je iniciativo za tabor dal Ljutomer sam«.³

Vprašanje o nastanku slovenskih taborov bom tu ob primerjanju že znanih in tudi nekaterih doslej še ne navedenih virov nekoliko podrobneje obravnaval. Proučevanje drugih, zlasti še štajerskih virov, bo dalo nove podatke, jih dopolnilo in popravilo.

Pokrajina med Dravo in Muro, Radgono, Ptujem in takratno ogrsko mejo je imela že v predmarčni dobi zelo močno narodno gibanje. Še desetletja pozneje je slovelo daleč naokrog ime Antona Krempla, župnika v Mali Nedelji, velikega Slovenca, sijajnega in priljubljenega govornika, pisca prve, v našem jeziku napisane zgodovinske knjige. V tej pokrajini je leta 1848 bolj kakor kje drugje, zajela kmečko prebivalstvo ideja Zedinjene Slovenije in imela uspeh protifrankfurtska akcija. V Ptuju in Kranju — in nikjer drugje na Slovenskem — je večina volilnih mož protestirala proti volitvi poslanca v nemški parlament. V tej pokrajini je bilo tudi v šestdesetih letih narodno življenje zelo razgibano. Ljutomerska čitalnica je v letu 1867/68 najagilnejša na Slovenskem.⁴

Kako nam pojasnjuje članek v »Slovenskem gospodarju« 26. septembra 1867, so prirejali na Štajerskem besede treh vrst: male

ali čitalnične besede v čitalniških sobanah za čitalničarje, velike besede v prostornih dvoranah, kamor so vabili odličnejše občinstvo iz raznih slovenskih okolici, ter besede pod milim nebom, »ktere so naj boljše namenjene tudi priprostemu narodu v poduk in veselje«. Taka je bila proslava tisočletnice sv. Cirila in Metoda avgusta 1863 v Mariboru na robu magdalenskega predmestja, taka je bila proslava iste tisočletnice v Ljutomeru septembra 1863, zlasti pa Krempljova beseda 15. septembra 1867 v Bučkovcih (Mali Nedelji) z nad 5000 udeleženci. V prvi številki obnovljenega »Triglava« 21. decembra 1867 dopis iz Ljutomera posebej poudarja prednosti takih prireditvev. »Taka slovesnost pod milim nebom, sredi navdušenega kmečkega ljudstva ima čisto drugačen uspeh kot koncertni večer v zaprtih prostorih med gospodi v glase rokavicah in frakih ter šinjoniranimi damami.« Te vrste prireditve se priporočajo vsem slovenskim deželam. »Novice« posebej opozarjajo na ta »zanimivi dopis iz Ljutomera« v »Triglavu«. ⁵ Ljutomerska čitalnica je prirejala tudi razne izlete v bližnjo in daljno okolico, na katerih se je zbralo do tisoč ljudi. ⁶ Izredno močna je bila težnja, pritegniti čim širše množice.

Že v »Triglavu« 21. decembra 1867 piše ljutomerski dopisnik, da bo slovesna otvoritev čitalnice spomladi ali poleti z velikansko besedo, na katero bodo, kot je upati, prišli tudi ogrski Slovenci. Isto vest, s skoraj istimi besedami, le z nekoliko premaknjenim datumom, najdemo v »Slovenskem gospodarju« konec marca: da bo ljutomerska čitalnica priredila avgusta ali v začetku septembra, »kakor za pravo svoje sijajno otvorenje, velikansko besedo pod milim nebom, kamor se tudi mnogo ogrskih Slovencev nadjamo«. ⁷

S svojo težnjo po množičnosti so prireditelji takih besed pod milim nebom nedvomno že napravili velik korak v smeri taborov. Te besede pod milim nebom prav gotovo lahko imenujemo predhodnike taborov. Razložek med njimi in med tabori je bil vsekakor le v značaju prireditve: besede so bile kulturne, spominske manifestacije, tabori pa so bili izrazito in tudi formalno politični shodi.

Širša politična zborovanja je bilo vse do velikih liberalnih sprememb, ki jih je izvojeval avstrijski parlament v letu 1867, zelo težko, če ne nemogoče organizirati. Dne 15. novembra 1867 pa je izšel v državnem zboru sprejeti zakon o zborovanjih, ki je šele dal možnosti za kolikor toliko normalno politično življenje, kakor se spodobi v parlamentarni

državi. Po njem je bilo treba »ljudska zborovanja ali sploh splošno dostopna zborovanja brez omejitve na povabljenе goste« pismeno javljati političnim oblastem vsaj tri dni vnaprej z navedbo namena, kraja in časa zborovanja (§ 2). Za »zborovanja na prostem« je bilo posebej potrebno predhodno dovoljenje oblasti. Če je oblast dovoljenje odrekla, je morala pismeno navesti vzroke za to (§ 3). Svobodo zborovanj sta omejevala v zakonu dva člena. Prvi je prepovedoval »zborovanja, katerih namen nasprotuje kazenskim zakonom ali katerih prireditvev ogroža javno varnost ali javno blaginjo« (§6). Drugi pa je prepovedoval vsa zborovanja pod milim nebom v času zasedanja državnega ali deželnih zborov v kraju zasedanja in pet milj (danes 38 kilometrov) naokrog (§7). Več členov pa je odrejalo razpust zborovanja, če bi prišlo do protizakonitih izjav ali dejanj, ki na intervencijo predsednika zborovanja ali zastopnika politične oblasti ne bi prenehala (§ 11 in drugi).

Razumljivo je, da se je takoj po izidu takega zakona vsepovsod na Slovenskem mogla poroditi misel na politična zborovanja, zlasti še, ker je nanje mislil marsikdo tudi že prej. Tako je npr. pisal Josip Vošnjak Razlagu aprila ali v začetku maja 1867, da bi morali Slovenci »sklicevati ljudske shode na raznih krajih«, na kar mu je Razlag 9. maja odgovoril, da »tudi zdaj ni čas za shode, ktere preostra postava brani«. ⁸ Že v »Novicah« 4. decembra 1867 se prikaz zakona o shodih končuje s komentarjem: »Pravice zborovanja posluževati se, utegne včasih dobra prilika priti«. V vabilu na naročbo v »Slovenskem gospodarju« pa je bilo 12. decembra 1867 zapisano: »učimo se tedaj tudi dostojanstva ustavnega beroči časnike in pripravljajmo se za politične zборе«. Take ideje so se mogle porajati tudi brez kakih posebnih zgledov in spodbud, pač iz poznavanja prakse liberalne Evrope, zlasti pa Anglije, o kateri je poročal v Einspielerjevem »Slovincu«, »Novicah« in »Slovenskem narodu« Pavel Turner ¹⁰ in iz katere je tudi izraz meeting, ki se je prav v pripravljalni dobi taborskega gibanja pri nas precej uporabljal. Šele nekoliko pozneje so mogli začeti spodbujati k političnim zborovanjem pri nas tudi konkretni zgledi v monarhiji. Pri tem je bil seveda za Slovence najbližji in najbolj vabljiv češki zgled.

Različni programi, ki se pojavljajo na Slovenskem v prvih mesecih leta 1868, ljudskih političnih shodov še ne vključujejo v delovni načrt boja za boljšo bodočnost naroda. Tako na primer ne govori o njih Božidar Raič v

svojem znamenitem programskem uvodniku v »Slovenskem gospodarju« 9. januarja 1868, ki sicer poudarja: »Po časnikih naglašujemo zedinjeno Slovensko, ter isto pomisel vcep-ljajmo vsakemu naj prostejšemu našincu; po-tem pa je sveta dolžnost naših poslancev v deželnih zborih to donášati na dnevni red, ter v državnem zboru, ali ga doživimo na pravni podlagi, netrudoma in nestrahoma to zahtevati«. Prav tako ne govori o političnih shodih ne program ne komentar programa »Sloven-skega naroda«, ko začne izhajati 2. aprila 1868 v Mariboru.

Prvi tak širši javni poziv na prirejanje ta-borov ni Prelogov članek »Slovenski tabor (ljudski zbor — meeting)« v »Slovenskem go-spodarju« 25. junija, kakor se navadno misli, ampak že teden dni prej, 18. junija, v »Slo-venskem gospodarju« objavljeno vabilo na naročbo. To vabilo odobrava, kar se velike politike tiče, program »Slovenskega naroda«, opozarja na zborovanje, ki so ga imeli »češki kmeti in delavci« na gori Řip ter nadaljuje: »Ustava take tabore ali zbore dovoljuje, tedaj se jih imamo tudi mi Slovenci poslužiti, da izrečemo svoje želje zarad novih davkov, zarad pomnoženja slovenskih poslancev, za-rad naprave namestniškega odseka za Slo-vence na Štirskem, zarad slovenskih uradnj.«

Teden dni pozneje (25. junija) je prinesel »Slovenski gospodar« direkten poziv na or-ganiziranje taborov pod posebnim naslovom, kakor smo ga že v prejšnjem odstavku ome-nili. Ta znani poziv je podpisal dr. Matija Prelog »v imenu začasnega odbora«, o kate-rem sicer ne vemo ničesar. Začenja se z ugo-tovitvijo: »Od več strani se je želja izrekla, naj bi se tudi Slovenci zbrali v veliki množini pod milim nebom, kakor v starih časih po stari slovenski navadi, in bi javno izrekli svo-je želje in svoje zahteve.« Nato navaja poziv probleme, ki bi prišli za tabore v poštev (o tem bomo govorili pozneje) in nazadnje vabi na sestanek 7. julija v Mariboru: »Da pa ta predlog ne ostane na papirju, pozivlje podpi-sani urednik tega lista vse Štirske rodoljube odlikaše, deželne poslance, duhovnike, posest-nike, odvetnike, biležnike, zdravnike, učite-lje, in uradnike slovenske, koji se s to mislijo slažejo in jo hočejo izvršiti pomagati, da se dogovori določen načrt, ki se slavni vladi predloži tako tudi čas in mesto prvemu slo-venskemu taboru v Štirskem Slovenskem in za to voli izvršiven odbor.« Kratko notico o tem Prelogovem pozivu je objavil »Slovenski narod« 27. junija, malo daljšo pa »Novice« 1. julija.

Preden pa govorimo naprej o sestanku v Mariboru, poskusimo odgovoriti na vpraša-nje, kdaj in kako je prišla ljutomerska čital-nica na misel, prirediti politično zborovanje oziroma spremeniti svojo prvotno zamišljeno besedo pod milim nebom v političen shod. Za odgovor si lahko pomagamo s Huberjevimi zapiski, z Zarnikovim pismom Levstiku in s časopisnimi noticami.

Vrbnjak navaja po Huberjevih zapiskih se-jo ljutomerske čitalnice 4. maja, na kateri »se dade na pogovor zaradi I. slov. tabora«, ka-kor smo že omenili, ter sejo 4. julija, na kate-ri se je razpravljalo o taboru na splošno, po-sebej pa o Prelogovem pozivu, Huber pa je obljubil prostor za tabor v svojem Hrastov-čaku.¹¹

Iz Zarnikovega pisma Levstiku z dne 18. julija naj najprej navedemo besedilo, ki se tiče tabora:¹² »Ti si mi zadnjič pisal, da bi bil naš narod sposoben za meetinge, posebno ako bi imel za to tacih mož kakor si ti (namreč jaz). — To me je tako spodbudilo, da sem še tisti večer predlog storil, da naj tu [ne »ta«, kakor je citirano v Levstikovem zborniku] meeting naredimo, kar je bilo z veseljem sprejeto. Nismo križem rok držali, precej čez dva dni smo po postavi prepisanega vladinega dopuščenja prosili, ktero nam je zdaj došlo.« In dalje: »Prvi tabor smo mi v Ljutomeru sprožili, v Mariboru ni mogoče nič napraviti, ker tam je zdaj skoraj vse mrtvo. Drugi ta-bor bo v Savinski dolini pri Žavcu konca augusta.« Levstika sprašuje Žarnik: »Kaj pa na Kranjskem ne mislite nič taborovati?« Posebej poudarja Žarnik: »Jaz sem tako rekoč duša vsega tega« — misel, ki jo ponovi tudi v naslednjem pismu 1. avgusta: »Jaz sam imam neizmerno posla, ker sem, kakor si lahko mi-sliš, 'movens agens' vsega taborovanja«. Veli-ko agilnost Žarnika pri organizaciji ljutomer-skega tabora potrjujejo tudi drugi viri.

Pred pismom 18. julija so ohranjena še štiri Zarnikova pisma Levstiku iz istega leta, prvo z dne 10. januarja, drugo od 19. marca, v ka-terem omenja, da mu je pred dobrimi 14 dne-vi poslal deset strani dolgo pismo, tretje od 21. aprila in četrto, datirano »na Vidov dan«, v katerem pravi, da že dolgo ni bilo nobenega pisma ne z njegove ne z Levstikove strani, da pa si vse novosti sporočata v »Narodu.« V no-benem teh pisem ni o taborih ali meetingih nobene besede, čeprav bi v junijskem pismu tako pomembna novica lahko bila omenjena, če se je v ljutomerski čitalnici govorilo o ta-boru že 4. maja.

Podatke iz Zarnikovega pisma nam lahko v mnogočem izpopolni doslej precej neopažen

dopis iz Ljutomera, datiran z 22. julijem ter objavljen v našem nemškem glasilu »Triglav« 25. julija, za katerega bi sodili, da ga je prav tako napisal Zarnik. Tu je rečeno: »20. junija so tukajšnji rodoljubi sklenili, stopiti iz dose-danjega čitalniškega življenja z zdravicami in vesellicami (aus dem bisherigen Živio — und Veselice — Leben unserer Čitalnica's) na poli-tični teren pod milo nebo in sklicati masovno zborovanje našega ljudstva. Rečeno, sklenjeno, storjeno. Naslednjega dne je bilo takoj zaproseno za dovoljenje oblasti, ki ga zakon predpisuje. To je bilo prejšnji teden tudi da-no.« Na koncu dopisa je rečeno, »da smo vsi Ljutomerčani polni ponosa, da smo bili tako-rekoč določeni, začeti s političnimi meetingi, vendar bi zelo obžalovali, če bi Kranjska, naša osrednja dežela, v političnem gibanju zao-stajala za nami, za skrajnim in najbolj izpo-stavljenim koščkom Slovenije.«

Podatki v pismu in dopisu se lepo ujemajo. Rekli bi, da je dobil Zarnik v soboto 20. juni-ja Levstikovo pismo in na seji čitalnice zvečer istega dne predlagal organizacijo političnega shoda, kar je bilo takoj sprejeto. Takoj nato, recimo v ponedeljek, 22. junija, je čitalnica zaprosila oblast za dovoljenje tabora, to do-voljenje pa je prišlo do 18. julija, ko je Zarnik pisal Levstiku. Edino, kar nasprotuje dopisu v »Triglavu« in Zarnikovemu pismu, je Huberjev zapis o pogovoru o taboru v čit-alnični seji 4. maja. Vrednost tega podatka pa se mi zdi odvisna predvsem od odgovora na naslednje vprašanje: ali je Huber pisal svoje zapiske sproti, takoj po vsakem dogod-ku, ali pa jih je šele pozneje uredil, sestavil in formuliral ter pri tem uporabljal izraze (I. slov. tabor) iz poznejših mesecev. Če velja prvo, pomeni to, da so se Ljutomerčani odlo-čili za široko politično akcijo taborov in za organizacijo prvega izmed njih že poldrugi mesec prej. Dokler pa se to ne pokaže, se mi zde verjetnejši podatki v »Triglavu« in Zar-nikovem pismu, Huberjev zapis pa se nanaša na pogovor o besedi pod milim nebom, na katero so mislili že prejšnje leto in ki se je potem spremenila v pravo politično zborova-nje, v tabor.

Po raznih splošnih mislih o primernosti po-litičnih zborovanj, kakor smo jih nekaj zgo-raj navedli že iz konca leta 1867, je češki zgled sprožil določnejše predloge. Ta zgled omenja Prelog v obeh svojih pozivih na pri-rejanje taborov, prav tako ga pa vidimo tudi iz tega, da podobnih pozivov k taborski ak-tivnosti pred češko taborsko akcijo ni bilo. Češki zgled je torej nedvomno igral precej-šno vlogo, ne v tem, da bi dal prvo idejo za

politična zborovanja, ampak v tem, da je prejšnje zamisli pomagal uresničiti, da je bil neposredna, konkretna spodbuda za prehod k dejanjem. V prav istem času in verjetno ne-odvisno drug od drugega sta nasvetovala ta-bore Prelog v »Slovenskem gospodarju« 18. junija in Levstik v svojem pismu Zarniku, ki ga je ta dobil najpozneje 20. junija. Po vsem tem torej nikakor ne moremo reči, da je Lev-stik edini spočel idejo taborov ali da je Lev-stik, ne pa Štajerci, iniciator taborov. Prelog za Levstikom kot iniciator prav nič ne zaosta-ja, poleg tega pa je njegov predlog izšel v tisku. Na enako idejo je mogel priti še marsi-kdo drug, saj se je tako rekoč sama ponujala. Zdi se mi, da Prelog ni kar samo zaradi lep-šega napisal 25. junija, da se je želja po tabo-rih izrekla od več strani.

Levstik je s svojim pismom Zarniku sprožil Zarnikov predlog za prireditve tabora v Lju-tomeru; mogli pa so odborniki ljutomerske čitalnice verjetno tedaj poznati že tudi Prelo-gov prvi poziv k organiziranju taborov. Dej-stvo, da je bil Zarnikov predlog takoj sprejet, pa kaže, da tem odbornikom misel ni bila nova in tuja. Ljutomerska čitalnica, v katere odboru so bili advokat Ploj, »posestnika« Ku-kovec in Huber, koncipient Zarnik, solicitator Gomilšek, župnik Klemenčič in zdravnik Her-cog,¹³ je imela, kakor smo videli, že dolgo načrt, prirediti množično besedo na prostem; temu načrtu so se lahko že zelo zgodaj pri-druževale misli in razgovori o bolj političnem značaju prireditve (na to bi utegnil kazati tu-di Huberjev zapis k 4. maju), do končnega predloga in odločitve za politično zborovanje pa je prišlo 20. junija.

Idejo za tabore je bilo lahko dati. Druga stvar pa je bila, odločiti se in tabor prirediti, pripraviti prvo množično politično zborova-nje. To pogumno in tvegano dejanje je sto-ri-la ljutomerska čitalnica, ki je bila s svojo dotedanjo aktivnostjo, s svojim konceptom prireditev, s svojim stikom z množicami na-ravnost poklicana za to. To dejanje pa je bilo v vsej predzgodovini taborov najvažnejše in najpomembnejše.

II

Tabori so nam znani predvsem kot zboro-vanja za Zedinjeno Slovenijo. Zato nas bo zanimalo vprašanje, kako je nastal ta taborski program. Pri tem moramo govoriti o Pre-logovem konceptu taborov in o programu, ki je nastal iz njegove akcije, ter o programu ljutomerskega tabora. O tem, kakšen koncept je imel Levstik, ko je nasvetoval tabore, na žalost ne vemo ničesar.

Prvi predlog taborskih programov najdemo v že citiranem prvem Prelogovem pozivu k prirejanju taborov v »Slovenskem gospodarju« 18. junija. Točke, ki se tu navajajo (davki, povečanje števila slovenskih poslancev, slovenski odsek pri namestništvu v Gradcu, uradovanje v slovenščini), so očitno mišljene za tabore, ki bi se pojavili na Štajerskem.

Drugi Prelogov poziv 25. junija se že obrača na vse Slovence, saj pravi: »Zberimo se tedaj v blagem namenu lastne boljše bodočnosti in prida državega tudi Slovenci na Kranjskem, Primorskem, Koroškem, Štírskem, povsodi, kder stanujemo, v velike tabore in izrecimo po slavnem izgledu naših bratov Čehov svoje želje, svoje zahteve.« V obravnavanje daje Prelog taborom dve temi: davke in enakopravnost narodov, torej isto, samo splošneje povedano, kot v prvem pozivu. Posebej in podrobneje pa obravnava Prelog štajerske probleme. »Da postanemo konkretni, vzemimo v misel nekaj prašanj za Štírske tabore.« Tu so točke iz prvega poziva: povečanje števila slovenskih poslancev, slovenski odsek pri namestništvu v Gradcu; zahteva po uradovanju v slovenščini je izražena z zahtevo, naj se določi rok, do katerega se morajo uradniki na slovenskem Štajerskem naučiti slovenščine; dodane pa so nove točke: dva slovenska člana v štajerskem deželnem odboru, enakopravnost slovenščine v glavnih in srednjih šolah, ustanovitev slovenske gospodarske šole in slovenskega gospodarskega društva, »odštevanje prineskov za nemške zavode in ustanovitev slovenskih«.

Povsem samostojno ali pa tudi pod vplivom vesti, da Ljutomerčani že pripravljajo tabor, se je lotil Prelog organiziranja taborov na Štajerskem. Že poziv je sestavljen v imenu »začasnega odbora« in sklicuje sestanek 7. julija v Mariboru: na njem naj se sestavi načrt, določi prvi tabor in izvoli izvršni odbor.

O tem mariborskem sestanku imamo več poročil. Najprej sta izšli kratki notici 9. julija v »Slovenskem gospodarju« in v »Slovenskem narodu«. »Slovenski gospodar« je poročal, da bo prvi tabor v Ljutomeru, drugi v Savinjski dolini, da se je napravil glavni program za

vse tabore in da je za vse tabore ustanovljen »posredni odbor od pet članov, ki ima sedež v Mariboru«. Slovenski narod pa je omenil še, naj bi bil predmet sklepanja ljudskih taborov »za zdaj posebno obveljava enakopravnosti slovenske, in pa gospodarske stvari«. Daljše poročilo s celotnim programom taborov je bilo objavljeno v »Novicah« 15. julija pod naslovom Slovenski tabori kot dopis iz Haloz, to se pravi, izpod peresa Božidara Raiča, ter v »Slovenskem gospodarju« 16. julija, ki ga je najbrž napisal dr. Matija Prelog.¹⁴ Raič pravi, da se je »cvet slovenskega razumištva na spodnjem Štírskem« pogovoril o skupnih točkah, ki naj se (poleg krajevnih posebnosti) na vseh slovenskih taborih dajejo v diskusijo in sklepanje ter kot sklepi pošiljajo oblastem v nadaljnjo obravnavo. Nato navaja štiri vse-slovenske točke ter tri posebne za slovensko Štajersko, naznanja prva dva tabora ter končuje svoj dopis z naslednjim pozivom: »Pre-srčno priporočamo slovenskim bratom na Kranjskem, Koroškem, Primorji in na Prekmurskem, naj napravljajo obilno narodnih taborov v najkrajši dobi, in povsod naj se skončajo navedene četiri točke. Toisto iskreno na srce polagamo poslancem v vseh deželnih zborih sočih v področji Slovenskega. Roka božanska blagoslovi naj naše pravično početje!« Posebej pomembna je tu vključitev Prekmurja v taborski načrt, ideja o pritegnitvi Prekmurcev, za katero se je vedno in posebej zavzemal Raič in ki ustreza tudi težnjam ljutomerske čitalnice, privabiti ogrske Slovence na svoje prireditve, kakor smo to že zgoraj omenjali. Naj tu pripomnimo, da je na ljutomerski tabor res prišlo 600 Prekmurcev.¹⁵ V nasprotju z Raičem poroča Prelog, da so se se rodoljubi sešli »zastran taborov na slovenskem Štírskem«. Točke, ki jih potem navaja, naj bi se zahtevale »pri vseh taborih«, se potemtakem logično nanašajo le na Štajersko.

Razločke med Raičevimi in Prelogovimi točkami bomo najlaže videli iz naslednje primerjave obeh tekstov. Posamezne točke, ki so numerirane v originalu, smo zaradi lažje primerjave razdelili v odstavke, ki jih v originalu ni.

Raič

1. zahtevaj se »slovenska skupina«, to je, zedinjeno Slovensko z národno upravo;
2. naj se uradnikom na Slovenskem neodlagoma določi dóba, do ktere morajo znati slovenščino v besedi in pismu:

Prelog¹⁶

5. Naj se prosi deželna skupnina slovenska.
2. Uradnikom služočim na slovenskem Štírskem naj se postavi rok, dokler imajo biti večí slovenskemu jeziku v govoru in pismu.

Raič	Prelog
<p>3. (odst. 1) ljudske učilnice naj bodo čisto slovenske, v srednjih učilnicah bodi učni jezik slovenski, nemški jezik ostani prepisani predmet;</p> <p>(odst. 2) vseučilišče jugoslovansko v Zagrebu, stroške nositi razmerno je dolžno Kranjsko, Koroško, slov. Štirsko in Primorje;</p>	<p>4. (odst. 1) V ljudskih in srednjih šolah naj bo učni jezik slovenski, nemški jezik pa naj bo predmet.</p> <p>(odst. 2) Naj se govori v taborih zaradi vseučilišča za Slovence in sicer naj bi se napravilo jugoslovansko vseučilišče v Zagrebu s pripomočki iz deželne blagajnice Štirske, Krajnske, Koroške in Primorske.</p>
<p>4. (odst. 1) cerkvena vlada naj uraduje v slovenskem jeziku;</p> <p>(odst. 2) v bogoslovnici predmeti imajoči dosle nemški učni jezik naj dobodo slovenski.</p>	<p>6. (odst. 1) Naj crkvena vlada vreduje v slovenskem jeziku</p> <p>(odst. 2) in naj se v bogoslovnici predmeti, ki se zdaj v drugem kakor v latinskem jeziku predajajo, naj predajajo v slovenskem jeziku.</p>
<p>Za slovensko Štirsko posebi:</p>	<p>1. Naj se napravi odsek slovenske namestnije na Štirskem.</p> <p>7. Državni poslanci naj priskrbijo izpeljive zakone k § 19 temeljnih postav.</p>
<p>a) (odst. 1) naj se napravi gospodarska učilnica z ucnim jezikom slovenskim na stroške deželne blagajnice,</p> <p>(odst. 2) a vinarska učilnica ravnokar se rodeča imaj učni jezik slovenski;</p> <p>b) naj se brže bolje napravijo na slovenskem Štirskem podružnice ljubljanskega gospodarskega društva;</p> <p>c) naj se daja od letnine odmerjene nemškemu zavodom koristečim dosle samo Nemcem a cureče na¹⁷ priliko gledišče itd. iz deželne zaklada vsako leto razmerna vsota za slovenska društva, zlasti za dramatiško.</p>	<p>3. (odst. 3) iz deželne blagajnice se naj napravi gospodarska šola na spodnjem Štirskem z ucnim jezikom slovenskim.</p> <p>(odst. 2) nadalje naj se tirja, da že v dovoljeni vino- in sadjerejni učilnici pri Mariboru naj bo učni jezik slovenski;</p> <p>(odst. 1) Štirski gospodarji naj prosijo ljubljansko gospodarsko družbo, da naj napravi v slovenskem Štirskem podružnice;</p>

Prelog navaja kot 8. točko še, »naj se napravi centralni odbor v Mariboru, kterega dolžnost je, da se napravijo slovenski tabori, kolikor je največ mogoče, ki naj vsako stvar dobro pretrese, želje naroda spozna itd. Odbor je sestavljen iz 5 članov«.

Razločki med Raičevim in Prelogovim tekstom so vsekakor znatni. Prelogove točke so predvsem štajerske, Raičeve predvsem vse-slovenske. Zedinjena Slovenija je pri Raiču odločno na prvem mestu, pri Prelogu na skromnem petem, zato pa je na čelu Prelogovih točk zahteva po slovenskem odseku pri graškem namestništvu, ki jo je Raič popolnoma izpustil, saj je res z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji v določenem nasprotju. Pri Raiču manjka zahteva po izvršilnem zakonu k 19.

členu temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov, ki je bil, kakor homo videli, glavna tema ljutomerskega taborskega programa. Po vsem tem se seveda vprašujemo, kaj je bilo v Mariboru pravzaprav zares sklenjeno. Kateri od obeh je »uradni« tekst sklepov, kateri od obeh tekstov je bolj osebni koncept svojega avtorja? Morebiti pa pravih, formuliranih, zapisanih sklepov sploh ni bilo? Ves mariborski sestanek je za sedaj zavil v precejšno temo: niti nam niso znani njegovi udeleženci, niti nam o njem ne poroča Vošnjak v svojih spominih, niti ne vemo nič o odboru petih, ki naj bi v Mariboru vodil vse tabore in ki je bil ali naj bi bil izvoljen na sestanku. Ali lahko domnevamo, da na sestanku ni bilo enotnega mnenja, da so bile

precejšnje razlike zlasti glede oportuniteti zahteve po Zedinjeni Sloveniji in mesta, glavnega ali stranskega, ki naj ga ima ta zahteva na taborih?

Od točk, ki jih je predlagal Prelog 25. junija, so bile v mariborske sklepe 7. julija nekatere sprejete (rok, do katerega morajo uradniki znati slovensko, enakopravnost slovenščine v šolah, ustanovitev slovenske gospodarske šole na Štajerskem, slovensko gospodarsko društvo na Štajerskem, a le kot podružnica ljubljanskega, podpiranje slovenskih društev iz deželne blagajne, a le v Raičevem tekstu, slovenski odsek pri namestništvu, a le v Prelogovem tekstu), nekatere pa ne. Izpadle so: zahteva po povečanju števila slovenskih poslancev (na Štajerskem), po slovenskih članih v štajerskem deželnem odboru ter problematika davkov, ki jo je Prelog omenjal tudi že v svojem prvem pozivu 18. junija in ki jo je mogel tudi še posebej prevzeti iz češkega zgleada, saj je bil boj proti večjim davkom ena glavnih točk češkega narodnega gibanja tega leta. Na novo pa so prišle v sklepe sestanka 7. julija: poslovenjenje vinarske šole, uveljavljanje slovenščine v cerkvenih uradih in semeniščih, izvršilni zakon k 19. členu (samo v Prelogovi formulaciji) ter, kot najpomembnejša točka, Zedinjena Slovenija.

Gotovo je, da je bil eden glavnih borcev za Zedinjeno Slovenijo Božidar Raič. Poudaril jo je že v svojem zgoraj omenjenem programu v Slovenskem gospodarju 9. januarja 1868. Zanimivo je, da se Raičeve vseslovenske taborske točke zelo močno naslanjajo na točke njegovega januarskega programa, celo vrstni red je isti, le univerza januarja ni bila omenjena. Zedinjena Slovenija je bila tudi v programu Slovenskega naroda. Posebej naj v tej zvezi omenimo pismo, ki ga je 26. junija 1868, torej le deset dni pred mariborskim sestankom, Josip Vošnjak pisal Etbinu Costi. V tem pismu ugotavlja Vošnjak: »Dve veliki stranki si stojita nasproti, rekel bi desna kranjskih državnih poslancev, in levica, ktere javni organ je naš ‚Narod‘.« Vošnjak obžaluje ta prepir ter želi in išče sporazumljenja: »Morebiti bi se dalo doseči po tem potu, da se zanaprej izogibljemo državno pravnemu vprašanju, kar se tiče dualizma; da pa vsi povzdignemo svoj glas za ‚narodno slovensko skupino‘ da pride to vprašanje skoz na dnevni red. In hoc signo vincemus.«¹⁸

Prelogova težnja, ustvariti centralno vodstvo za štajerske tabore, kakor jo je pokazal v svojem drugem pozivu in ki naj bi bila ostvarjena na sestanku 7. julija, kot kaže, ni

posebno uspela. Vodstveni organ, izvršni odbor, tudi če je bil izvoljen, se v praksi ni uveljavil. Morebiti nam že dvojni tekst sklepov mariborskega sestanka, Raičev in Prelogov, priča o težavah, ki so se pojavile takoj v začetku. Toda taborsko gibanje se je razvilo tudi brez centralnega vodstva. V taborski praksi je doživela Raičeva koncepcija popolno zmago nad Prelogovo. V tem smislu je postala Raičeva formulacija mariborskih sklepov, z Zedinjeno Slovenijo na čelu, najpomembnejši rezultat te konference.

Program ljutomerskega tabora je bil, kar se tiče namena zborovanja, ki ga je bilo treba naznaniti oblastem, sestavljen, kakor smo videli, ne le pred mariborskim sestankom 7. julija, ampak tudi pred Prelogovim drugim pozivom na tabore 25. junija. Prva vest o taboru, ki jo je prinesel »Slovenski narod« 2. julija (»kakor izvemo iz prav zanesljivega vira, bodo sklicali rodoljubi Ljutomerski 9. avgusta... velikansk tabor«), pravi glede programa: »predmet razgovorjanja bode se vrtil vzlasti okoli § 19. temelj. postav in o drugih je [najbrž napaka namesto »že«] v Slov. Gosp. oznanjenih stvareh«.

V »Triglavu« 25. julija objavljeni dopis iz Ljutomera pravi glede programa tabora: »Izključni predmet posvetovanj bo znani in famozni § 19 državnih temeljnih postav, ki bo dal povod mnogovrstnim resolucijam, da bodo vlada in naši slovenski državni poslanci jasno in razločno zvedeli, kaj razume pod tem naše ljudstvo in česa spet pod tem noče razumeti, kako naj ta § ne bo več hladna teorija, ampak naj enkrat prinese praktične sadove enakopravnosti.« Podobno je rečeno v Zarnikovem dopisu v Novicah 29. julija: »Namen tega tabora je, da se gola in suha teorija, skrita pod § 19. državnih osnovalnih postav, od vseh strani posveti in da visoka vlada in naši slovenski državni poslanci izvejo na tanko in na drobno, kako si naš narod ob bregovih Mure in Drave *djansko* izpejlavo narodne ravnopravnosti misli in predstavlja.«

Dne 30. julija je objavil »Slovenski gospodar«, 1. avgusta pa »Slovenski narod« »uradno« vabilo na tabor, z 19 podpisi inteligentov, tržanov in kmetov iz Ljutomera in drugih krajev ljutomerskega okraja. Kot namen zborovanja je označen pogovor »zaradi svojih starih pravic, ktere se našega naroda in jezika tičejo«. »Novice« so 5. avgusta prinesle izvleček tega vabila, »Zgodnja Danica« pa je 7. avgusta naznanila, da bodo imeli štajerski Slovenci »v Ljutomeru prvi tabor ali veliko zbirališe za posvetovanje v političnih rečeh

in sicer v oziru na 19. paragraf«, s pripombo, da nam utegne zborovalna pravica »tudi v cerkvenih prašanjih še dobro služiti« in da je treba misliti na to.

Tudi Razlag, ki je bil na ljutomerskem taboru izvoljen za predsednika, je v svojem govoru naznanil, kakor beremo v »Novicah«, »da je taboru razgovor o § 19«,¹⁹ in je dejal, kakor poroča »Slovenski gospodar«: »Ta postava je imenitna za nas. Zato so ljutomerski rodoljubi sklenili, da se posvetujemo o njej.«²⁰ Resolucija tabora, o kateri bomo govorili še posebej, ima prav tako 19. člen za svojo osnovo.

Iz vsega tega vidimo, da je bilo vnaprej naznanjeno težišče zborovanja pogovor o 19. členu temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov, znamenitem členu o enakopravnosti narodov. Ne v vnaprejšnjih obvestilih o taboru, ne v »uradnem« vabilu nanj Zedinjena Slovenija ni bila omenjena, to se pravi, da ni bila za javnost naprej oznanjena in formalno napovedana točka programa. Iz vsega tega bi sklepali, da je bilo v prijavi oblastem, prav tako kakor v naznanilih po časopisju, navedeno kot namen zborovanja razpravljanje o 19. členu, da pa Zedinjena Slovenija v tej prijavi ni bila omenjena. Ker se je bilo bati omembe Zedinjene Slovenije zaradi oblasti, ne zaradi slovenske javnosti, se zdi nerazumljivo, da bi jo omenjali v prijavi oblasti, molčali pa bi o njej v naznanilih javnosti, posebno še potem, ko je bil tabor že dovoljen. Toda vsemu temu sklepanju nasproti imamo neštetočkrat citirani podatek v Vošnjakovih spominih: »Da smo pa smeli sklicavati slovenske tabore, katerih glavna točka je bila ‚Zedinjena Slovenija‘, torej trganje dežel štajerskih in koroških, se imamo le Giskri zahvaliti. Ko je ljutomerski taborski odbor, ki mu je stal na čelu odvetnik dr. Ploj, čigar najbolj delavna moč pa je bil njegov koncipient dr. Valentin Zarnik, vladi naznanil program tabora, ga graško namestništvo ni dovolilo zavoljo programne točke ‚Zedinjena Slovenija‘. Odbor pa se je brzojavno obrnil do ministra Giskre in ta je odgovoril: ‚Wird bewilligt‘.«²¹ Ali se je na Vošnjakov spomin povsem zanesti? Ali utegne biti naš sum, da gre tu morebiti za kako zamenjavo, upravičen? Šele novi viri nam bodo mogli odgovoriti na to vprašanje.

Če je Vošnjakov podatek točen, potem so Ljutomerčani postavili Zedinjeno Slovenijo v program tabora takoj, ko so se zanj odločili, torej že 20. junija, pred mariborskim sestankom. Če pa Vošnjakov podatek ni točen, s tem seveda še ni rečeno, da Ljutomerčani ta-

krat, ko so naznanili kot namen tabora pogovor o 19. členu, niso obenem mislili tudi na Zedinjeno Slovenijo. 19. člen kot tema zborovanja je imel to dobro lastnost, da je omogočal obravnavanje najrazličnejših stvari, pa tudi dodajanje, opuščanje in spreminjanje posameznih točk. Zedinjeno Slovenijo so mogli imeti v mislih že od vsega začetka, lahko pa so jo tudi dodali v zvezi z mariborskim sestankom. V teku priprav na tabor se je še marsikaj spremenilo. Eno tako spremembo lahko zasledimo po korespondenci med Vošnjakom in Costo.

V pismu 31. julija je sporočil Vošnjak Costi, da mu je odbor naložil, naj na taboru zagovarja naslednjo resolucijo: »Slovenski narod spozna le v federalnej osnovi Avstrije blagor cele države in posameznih narodov, torej obžaluje upeljavo dualizma, obžaluje, da so slovenski državni poslanci šli in ostali v dunajskem državnem zboru, ter s svojim glasovanjem razdrli slovansko solidarnost, da pa slovenski državni poslanci ne bodo brez vse koristi sedeli v državnem zboru, pričakuje slovenski narod od njih, da bodo koj prve dni prihodnjega zasedanja državnega zbora od vlade tirjali izvršilne postave k § 19. temelj. post., katerih načrt naj bi sami predložili. Ko bi ne obveljali njih predlogi, naj bi potem precej državni zbor zapustili.« Zaupno (»zanašam se, da to pismo, ktero je *Vam samim* namenjeno, nikomur ne pokažete«) se je obrnil Vošnjak na Costo z željo po njegovem mnenju.

Costa je odgovoril s pismom 4. avgusta: »Dobro preudarite, ali ne presega ta resolucija uradu naznanjenega programa, ker bi potem gosposka lahko razpustila tabor. — Skoro se je pa sploh tega bati, ker zapopadek nasprotuje državnim temeljnim postavam (§ 11 zakona o zborih), kakor kaže izgled čeških taborov. In vendar bi bilo po mojem mnenju želeti, da Slovenci ne bi v tem posnemali Čehov, to že zarad tega ne, ker je prvi slovenski tabor, in njegov razpust bi oplašil ljudstvo za prihodnje. — Kritikovanje slovenskih državnih poslancev je boljše opustiti, kajti potem bo prepir in razkol še večji in, če možje dosedaj veljavni, zasluženi in brez vse dvombe še zmirom domo- in rodoljubni, pridejo ob vse zaupanje pri ljudstvu — kaj bo to nam koristilo, posebej sedaj, ko so časi Slavjanom tako neugodni, in cisleitansko ministerstvo njim tako protivno?! Treba nam je edinosti, in složnega delovanja. Pustite tedaj kritiko, in izrecite Vaše želje npr. tako, da se trdno zanašate in pričakujete, da bodo slovenski poslanci resno tirjali izvršilne po-

stave k 19. § tem. post. bodisi v deželnih zborih, bodisi v državnem po izrečeni ustavni kompetenciji.«²² V šesti točki resolucije, kakor je bila na ljutomerskem taboru sprejeta, res ne najdemo niti obsodbe politike slovenskih državnih poslancev, niti obsodbe dualizma.

Glede resolucije ljutomerskega tabora je treba opozoriti še na nekaj. Časopisi so prinesli (ne glede na povsem nepomembne razločke) dve varianti: ena je bila objavljena v »Slovenskem narodu« 11. avgusta 1868 in v »Slovenskem gospodarju« 13. avgusta, druga pa v »Novicah« 12. avgusta. V literaturi so največkrat citirali prvo varianto. Primerjava obeh tekstov z opisi poteka tabora, vrstnega reda in vsebine govorov v časopisju nam pokaže, da je besedilo v »Novicah« (ki mu sicer manjkajo prve besede) točnejše. Pravi tekst resolucije se torej glasi (po »Novicah«, z dopolnjenim začetkom):

Tukaj zbrani slovenski narod soglasno izreka, da v § 19. osnovnih državnih postav ne najde poročstva za ohranitev in gojitev svoje narodnosti, dokler

1. slovenski jezik na Slovenskem ne bode izključivo uradni jezik in dokler se ne bode v ta namen uradnikom na Slovenskem neodlagoma določil obrok od pol leta, do kterega morajo znati slovenščino v besedi in pismu;

2. dokler na Slovenskem ne bode cerkvena vlada uradovala v slovenskem jeziku in dokler ne bodo v bogoslovnici predmeti, kateri se dozdej nemški predavajo, odslej slovenski razlagali;

3. dokler ne bodo ljudske učilnice čisto slovenske, dokler ne bode v srednjih učilnicah učni jezik slovenski; nemški jezik ostane učni predmet;

4. dokler se ne bodo iz deželnega zaklada štajarskega v razmerji na število Slovencev in v razmerji njihovih prineskov napravili, podpirali in vzdrževali slovenski zavodi, npr. realke, gospodarske učilnice itd.; naj se poravnajo tudi naše reke, p. Mura in Drava itd.;

5. dokler se po postavnem poti ne združijo Slovenci v zedinjeno Slovensko z narodno upravo;

6. dokler ne bodo temu § zvršilne postave dane in iste djansko izpeljane.

Razločki med obema variantama sicer niso veliki; zamenjan je vrstni red 4. in 5. točke; v »Narodovi« in »Gospodarjevi« varianti ni omenjena regulacija Mure in Drave, o kateri je govoril Prelog, zato pa je tu 6. točki dodano še besedilo, ki ga »Novice« nimajo: »in dokler se ne bode posameznim deželam dala večja samoupravna oblast«. Sprejeta resolucija je vsebovala vse splošne vseslovenske točke, sprejete na mariborskem sestanku, z

izjemo ene same: molčala je o univerzi. V stilizaciji je bolj sledila Raičevemu kot Prelogovemu tekstu mariborskih zaključkov, ni pa sledila Raičevi postavitvi Zedinjene Slovenije na čelo zahtev.

III

Že ko so prvi slovenski tabor šele pripravljali, so imeli jasno zavest o kvalitetni spremembi v razvoju slovenskega narodnega gibanja, ki jo bodo tabori pomenili. »Gotovo je to važen moment v življenji našega naroda, kajti on stopa s tem djanjem iz čitalniškega radovanja in rajanja prvokrat samostalno na politiško polje,« je napisal Zarnik v »Novicah« 29. julija, v Triglavu izraženo isto misel pa smo že citirali. Po taboru je v vrednotenju njegovega pomena že dobila prvo mesto Zedinjena Slovenija. »Slovenski narod« je pisal 11. avgusta: »če pomislimo, da se je tu v prvič javno in naravnost vrgla med narod velika, za nas edino rešivna misel zedinjenja slovenskih dežel; glede na to, da smo tu začeli politične moči iskati, kjer jo imamo, namreč v narodu; da smo važen korak storili na potu, po katerem nam je ljudstvo pripekljati do večje politične zrelosti in živejega udeleževanja pri splošnih celoto zadevajočih reči; glede na to, da bodo povsod, vzlasti tudi, kakor upamo, po Kranjskem Slovenci posnemali zgled ljutomerskih domorodcev: važen je ta dan za vse Slovence.«

Vzneseno je opisoval Josip Vošnjak tabore v svojih spominih: »Slovenski tabori! Kadar se spominjam te najkрасnejše dobe naše narodne zgodovine, širi se mi srce od radosti in vselej na novo preživim ure vzvišenega narodnega navdušenja, katero je takrat prešinjalo govornike in tudi v prostem narodu vzplamtevalo, da je res v takih trenutkih pripravljen bil vse žrtvovati za svoje narodne pravice. Tu je stala na odrih posvetna in duhovna inteligenca v nerušeni edinosti, združena v bratovski ljubezni, pred odrom pa na tisoče in tisoče mož in tudi žen, ki so vsi napeto poslušali govornike in jim pritrjevali z glasnimi klici. In ideje, tu izrečene, so se širile od hiše do hiše in dotedaj nezavedno ljudstvo je začelo samo sebe spoznavati in čutiti krivice, ki se mu gode. Stoinstoletna sužnost je bila zamorila v njem vsako samozavest in apatično se je vdajalo svoji usodi. Vso gospodo je dotlej slišalo le nemško govoriti, iz uradov je dobivalo le nemške spise. In zdaj naenkrat je videlo na odru doktorje in profesorje, meščane in tržane, sploh može vsakega stanu, ki so govorili k njemu v njegovem jeziku, le čistejšem in gladkejšem, ne

popačenem po nemčiznah. Govorili so mu o splošnih človeških in narodnih pravicah in zdaj je šele prav spoznalo krivice, ki se mu gode.«²³

Zelo so poudarjali na taborih in v vabilih na tabore povezavo s starodavnimi časi, ko so bili naši pradedje svobodni gospodarji na svoji zemlji ter so se zbirali pod milim nebom, pod košatimi lipami, se posvetovali in odločali o skupnih rečeh. Z izgubo svobode je bilo temu konec, zdaj pa se spet zbiramo, tako, kakor smo se pred tisoč leti.²⁴

Vsega skupaj se je v letih od 1868 do 1871, od prvega tabora v Ljutomeru 9. avgusta 1868 pa do zadnjega na Buhljah, ki je bil skoraj natanko tri leta po prvem, 6. avgusta 1871, zvrstilo 18 taborov. Leta 1868 so bili trije, leta 1869 jih je bilo pet, leta 1870 celo osem, leta 1871, ko jih je vlada večinoma prepovedovala, le še dva.

Ni bilo slovenske dežele v avstrijski polovici Avstro-Ogrske, ki ne bi priredila svojega tabora. Največ, pet, jih je bilo na Štajerskem: v Žalcu v Savinjski dolini (6. septembra 1868), v Sevnici ob Savi (2. maja 1869), pa kar trije v eni sami ožji pokrajini, domovini prvega tabora, ki se je odlikovala po svoji aktivnosti: tu so bili tabori v Ormožu (8. avgusta 1869), v Ljutomeru (9. avgusta 1868) in pri Kapeli (26. junija 1870). Štirje tabori so bili na Goriškem: v Tolminu (1. maja 1870), v Biljani v Brdih (25. aprila 1869), v Šempasu (18. oktobra 1868) in v Sežani (29. maja 1870), ki je bil namenjen Krašu in tržaški okolici. Štirje so bili tudi na Kranjskem: v Vipavi (14. avgusta 1870), na Kalcu pri Logatcu (9. maja 1869), v Cerknici (12. junija 1870) in v Vižmarjih nad Ljubljano (17. maja 1869). Na Koroškem so bili trije tabori: v Žopračah v Zvrhnjem Rožu (18. septembra 1870), na Buhljah pri Grabštajnu (6. avgusta 1871) in na Bistrici pri Pliberku (31. julija 1870). Dva tabora sta bila v Istri, v Kubeđu (7. avgusta 1870) in v Kastvu (21. maja 1871). Ta je bil sicer na hrvaškem ozemlju, imel pa je v celoti hrvaško-slovenski značaj.

Tabori so bili na primernih travnikih zunaj mest, trgov ali vasi, po katerih se imenujejo. Začenjali so se navadno ob treh, štirih popoldne. Udeležba je bila po pet, šest tisoč ljudi in več. Na žalskem taboru jih je bilo do 15.000, na največjem, vižmarskem, celo do 30.000. Ljudje so se od daleč vozili z železnico do najbližje postaje, ki je bila pa dostikrat precej oddaljena. Iz krajev brez železniških zvez in s postaj so prihajali na vozovih, ki so bili slavnostno okrašeni s sloven-

skimi zastavami, trakovi in smrečjem. Izmed uglednih gostov ali domačinov so izbrali predsednika tabora, nato pa se je v kakih dveh urah zvrstilo štiri, pet, tudi več govornikov. Ti so v zvezi z dnevnim redom in vsebino svojih govorov predlagali resolucije, ki so jih sprejemali taboriti, kakor so imenovali udeležence, z dviganjem rok. Kakor je bilo slavnostno prihajanje na zborovalni prostor (z godbami, sprevoji Sokolov, jezdecev, ob pokanju možnarjev), tako so bili dostikrat tudi odmori med posameznimi govorniki efektno organizirani: nastopili so pevski zbori, možnarji so pozdravljali sprejem resolucijskih točk itd. Tudi po koncu govorov se ljudje niso razšli: petje, godba, ples, umetni ognji, jed in pijača, vse to je trajalo tudi pozno v noč.

Osnovna misel taborov je bila Zedinjena Slovenija. Vabila na tabor v Ljutomeru, kakor smo videli, o Zedinjeni Sloveniji še ne govorijo. Tudi vabilo na drugi tabor v Žalcu pravi, »da bi se tam pod milim nebom pogovarjali in posvetovali, česar nam je treba, da se nam bo za naprej bolje godilo, kakor do zdaj; — da bi se tam posvetovali in pogovarjali, kako da bi se ravnopravnost našega naroda, ktera nam je v § 19. državnih osnovnih postav vnovič od presvitlega cesarja zagotovljena, djansko izpeljala«,²⁵ Zedinjene Slovenije pa posebej ne omenja. V resolucijah je bila Zedinjena Slovenija na obeh prvih taborih na petem mestu. S šempaškim taborom se začinja drugačna praksa. Vabilo za ta tretji tabor postavlja že vnaprej točke, o katerih naj se govori, ter že vnaprej predlaga sklepe, med katerimi je zahteva, »naj se zedinijo vsi Slovenci v eno kronovino z enim deželnim zborom«, na prvem mestu.²⁶ Prav tako naštevajo nadaljnji tabori programske točke že v vabilih; zahteva po Zedinjeni Sloveniji je na prvem mestu (Sevnica, Kolec, Vižmarje, Tolmin, Sežana, Cerknica, Vipava), le v Biljani na drugem. Vabila za tabora v Ormožu in Kapeli Zedinjene Slovenije izrecno ne omenjajo, dasi govori potem o nji prva točka resolucije. Koroška tabora na Bistrici in v Žopračah imata prvo točko programa v vabilu formulirano nekoliko manj odločno: »ali se ne bi dalo po postavni poti doseči, da bi Slovenci posebej volili svoje zastopnike in da bi Slovenci imeli svoj deželni zbor«. Podobno je bilo v Kubeđu, kjer je najavljena prva točka: »kako se imamo ravnati Slovani v Istri, da dosežemo svoje pravice« s pripombo v oklepaju »tu se bo povdarjalo zedinjenje Slovencev«. V vseh teh treh taborih se je glasovalo za Zedinjeno Slovenijo. Tabor v

Kastvu je imel v programu za prvo točko »protest proti združenju Istre in Goriške s Trstom v eno politično zvezo«, za drugo pa »o združenju Jugoslovanov«, ²⁹ vendar sta bili obe prepovedani. Tabor na Buhljah je v programu obšel omembo Zedinjene Slovenije z naslednjim besedilom prve in druge točke: »1. Ktere pravice smo Slovenci že dosegli? katerih nam je še treba in kako jih mogoče postavno doseči? 2. Pretresuje se ‚spomenica‘, ki jo je slov. politično društvo ‚Trdnjava‘ predlagala visokemu c. kr. ministerstvu in se potem izreče, ali se ta peticija sprejme in potrdi po vsem in posameznem njenem zapopadku, ali ne?« ³⁰ Resolucija je govorila o »zedinjenju vseh Slovencev pod enim cesarskim nameštništvom ali v eni kronovini, pa naj bi se imenovala Ilirija ali Slovenija.« ³¹

Na nekaterih taborih je prišla še posebej do izraza tudi težnja po povezavi z drugimi Jugoslovani. Tak značaj je imel tabor na Kalcu, ki ga Miroslav Vilhar v pismu Costi 25. februarja 1869 vnaprej imenuje »slovensko-ilirski tabor« ³² in kjer tako s podpisom vabila kot z govori sodelujejo tudi Hrvatje iz Kastva. Posebno veliko število gostov iz Hrvaške je bilo v Ormožu. Izrazit značaj manifestacije za ljubljanski jugoslovanski program je imel tabor v Kastvu.

Razen zahteve po Zedinjeni Sloveniji so bile stalne točke vseh taborov zahteve po enakopravnosti slovenskega jezika, po veljavi slovenščine v šolah, uradih in na sodiščih. Nekajkrat so zahtevali tudi univerzo ali visoko pravno šolo. Razen splošnih zadev so obravnavali tudi stvari, pomembne za pokrajino, kjer je tabor bil: ustanovitev gospodarskih, kmetijskih in drugih šol, različne gospodarske zadeve kakor reguliranje rek, železniške proge, ustanovitev hranilnic, zmanjšanje davkov in podobno.

Glavni nosilci taborskega gibanja so bili liberalni mladoslovenci, zbrani zlasti okrog Slovenskega naroda. Ko je oportunistično vodstvo slovenske stranke na Kranjskem videlo, da taborsko gibanje uspeva, se mu je pridružilo. Tabori na Kranjskem, ki se začno leto dni pozneje kot na Štajerskem in Goriškem, so že organizirani tudi od njega.

Liberalno-klerikalna nasprotja ter nasprotja med pristaši in sovražniki oportunistične politike slovenskih državnih poslancev, ki so bili pristali na dualizem, obe glavni vrsti sporov, ki pretresajo slovensko narodno gibanje, na taborih ne prihajata do izraza. Videli smo, kako je izginila kritika državnih poslancev iz resolucije ljutomerskega tabora. Tudi pozneje ni noben tabor zahteval, da bi poslanci zapu-

stili državni zbor ali izražal nezaupnice njihovi politiki. Glede problema odnosov med cerkvijo in državo, ki razburja tedanjo Avstrijo, se držijo mladoslovenci temeljnih načel svoje politike: ne spuščajo se v cerkveno-politične zadeve, ker bi vsako tako angažiranje razdvojilo Slovence in škodovalo narodni stvari. Kljub temu, da so se s klerikalne strani kazale želje, da bi tabori nastopili tudi v obrambo vere in cerkve, se to ni nikjer zgodilo. Kaže, da bi bil prva izjema tabor v Lescah z razpravljanjem o brezverski šoli, pa je bil prepovedan. Liberalni tabor je bil v teh letih tako močan in je s svojo politiko pridobil tako široke kroge, da mu ni bilo treba popuščati pred klerikalnimi težnjami. O verskih zadevah ni govoril noben tabor.

Avstrijski vladi tabori seveda niso bili preveč po volji. Prvo leto je bil prepovedan tabor na Bistrici pri Pliberku, določen za 29. september 1868, zaradi zasedanja koroškega deželnega zbora. V letu 1869 je bil »iz višjih političnih razlogov« prepovedan tabor v Fernetičih, kranjska deželna vlada pa je naročala okrajnim glavarstvom, naj po možnosti preprečujejo tabore. ³³ V letu 1870 je pripravljali odbor sam zaradi francosko-pruske vojske tabor v Šmarju pri Jelšah, ki naj bi bil 21. avgusta, odložil na drugo leto. ³⁴ Dokončno pa je s tabori obračunala konservativna Hohenwartova vlada: prepovedan je bil tabor v Lescah na Gorenjskem, ki bi moral biti 29. maja, in sicer zaradi točke o Zedinjeni Sloveniji, o brezverski šoli in šolskem zakonu, češ da sega razpravljanje o teh zadevah v kompetence državne in deželne zakonodaje in bi lahko ljudstvo zbegalo ter vzbudilo nezaupanje v vlado in njene organe. Na pritožbo je deželna vlada prepoved potrdila, inkriminirala pa je pri tem še nadaljnjo točko dnevnega reda, gozdne zadeve na Gorenjskem. Na ponovno pritožbo je prepoved potrdila še vlada sama. Tabor v Renčah pri Gorici je bil prepovedan, češ da utegnejo točke dnevnega reda sejati sovražstvo med narodom in deželi. Tabor v Kastvu je bil sicer dovoljen, toda prepovedani sta bili, kakor smo videli, glavni dve točki. Tabor na Buhljah je bil dovoljen morebiti le zaradi spretno formuliranega programa, ki ni omenjal Zedinjene Slovenije. Zaradi takega postopka do taborov so odpadle nadaljnje priprave za tabore v Šmarju pri Jelšah, Šmartnem pri Slovenjem Gradcu, pri Novem mestu in še nekje na Gorenjskem. Leta 1872, ko je bila na oblasti spet liberalna vlada, sta bila ponovno prijavljena in prepovedana tabora v Lescah in Renčah. ³⁵ Dobe taborov je bilo konec.

OPOMBE

1. Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, Tretja knjiga, Ljubljana 1958, str. 98. — 2. Levstikov zbornik, Ljubljana 1933, str. 220. — 3. Pomurski vestnik 3. junija 1958. — 4. F. Baš, K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem, Časopis za zgodovino in narodopisje 26, 1931, str. 34.—35. Prim. Novice 24. 6. 1868, str. 209. — 5. Novice 24. 12. 1867, str. 432. — 6. Vrbnjak, Pomurski vestnik 22. maja 1958. — 7. Prav tam 29. maja 1958. — 8. Reichsgesetzblatt 1867, št. 135. — 9. J. Vošnjak, Spomini, Prvi zvezek, Ljubljana 1905, str. 243; Razlagovo pismo v Vošnjakovi korespondenci v Arhivu Slovenije. — 10. J. Vošnjak, Spomini, Drugi zvezek, Ljubljana 1906, str. 69. — 11. Pomurski vestnik 12. junija 1958. — 12. Pismo v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. — 13. Novice 13. 5. 1868, str. 158. — 14. B. Teply, Ob 90-letnici prvega slovenskega tabora v Ljutomeru, Svet ob Muri 3, 1958, str. 18. — 15. Jože Ftičar, Slovenski taborit Božidar Raič — buditelj prekmurskih Slovencev, Svet ob Muri 3, 1958, str. 33. — 16. Prepis Prelogovih točk (ta številka Slovenskega gospodarja namreč manjka v ljubljanski Narodni in univerzitetni

knjižnici) mi je preskrbel Antoša Leskovec, ravnatelj Pokrajinskega arhiva v Mariboru, in se mu za to najlepše zahvaljujem. — 17. Za to besedo in pred naslednjo, s katero se začneja nova stran, je verjetno stavec Novic izpustil nekaj besed. — 18. Pismo v Costovi korespondenci v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. — 19. Novice 19. 8. 1868, str. 271. — 20. Slovenski gospodar 13. 8. 1868. — 21. Vošnjak, Spomini, Drugi zvezek, str. 24. — 22. Vošnjakovo pismo v Costovi korespondenci v NUK, Costov odgovor v Vošnjakovi korespondenci v Arhivu Slovenije. — 23. J. Vošnjak, Spomini, Drugi zvezek, str. 22—23. — 24. Prim. J. Vošnjak, Slovenski tabori, Maribor 1869; Novice 1868, str. 270, 282 itd. — 25. Novice 26. 8. 1868. — 26. Novice 14. 10. 1868. — 27. Slovenski narod 21. 7. in 5. 9. 1870. — 28. Novice 27. 7. 1870. — 29. Slovenski narod 21. marca 1871. — 30. Novice 19. 7. 1871. — 31. J. Pleterški, Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965, str. 192. — 32. Pismo v Costovi korespondenci v NUK. — 33. J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, 15. zv., Ljubljana 1938, str. 1010. — 34. Slovenski narod 12, 19, 21. 7. 1870. — 35. D. Kermavner v opombah k Prijateljevi Kulturnopolitični in slovstveni zgodovini, Tretja knjiga, str. 493—494, Četrta knjiga, str. 672.

